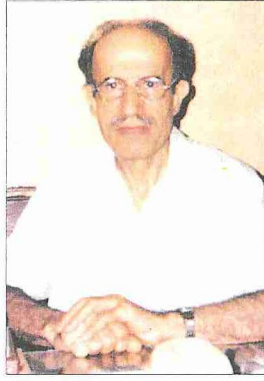

Giriş, Ankara 2000, V, 353, 354, 355 vd.; V. V. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (izah, düzeltme ve ilâvelerle trc. M. Fuad Köprülü), Ankara 1984, s. 161; Abdülhay el-Kettâni, *et-Terâtübü'l-idâriyye* (Özel), III, 62; Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, İstanbul 1992, s. 71 vd.; Halil İnalıcık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Gel.D.*, II (1981), s. 1-65; a.mlf., "Kıptn", *El²* (İng.), V, 557 vd.; E. Ashtar, "Kıptn", a.e., V, 554-556; J. C. Trever, "Cotton", *IDB*, I, 709; Mübahat S. Kütükoğlu, "Baruthâne-i Âmire", *DİA*, V, 97; Eckart Ehlers – Ahmad Parsa, "Cotton", *Eİr.*, VI, 334; Hassan Hakimian, "Cotton", a.e., VI, 335.

NEBİ BOZKURT

Kevork
Pamukciyan

PAMUKCİYAN, Kevork (1923-1996)

Araştırmacı-yazar.

23 Şubat 1923'te Üsküdar'da doğdu. Kayserili bir Ermeni ailesine mensuptur. Babası 1890'da İstanbul'a yerleşip kumaş ticaretiyle uğraşan, Cumhuriyet döneminde kâtiplik yapan Hacı Mikayel Pamukciyan'dır. İlköğrenimini 1937'de Nersesyan-Yermonyanyan Okulu'nda tamamladı. Daha sonra Saint Joseph Fransız Koleji'ni bitirdi. 1942-1945 yılları arasında Üsküdar, 1949'da Edirnekapi ve 1950-1956 yıllarında Balıklı Ermeni mezarlıklarındaki 2000 kadar mezar taşı kitâbesini derledi. 1950'den itibaren İstanbul'da bulunan on kadar Ermeni kilisesinin vaftiz ve vefat kayıtları üzerinde çalıştı. 1944-1950 yılları arasındaki dönemde karakalemle portre çizimiyle ilgilendi. Bu alandaki en başarılı eseri 1944'te çizdiği ve 1969'da *Kulis*'te yayımlanan Rupen Sevag'a ait portredir. 1953'te Kültürel Araştırmalar Teşvik Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1967'den itibaren patrikhânedeki görev yaptı. Burada 1967-1977 yılları arasında kütüphane idareciliği, 1977-1982 yıllarında genel sekreterlik, 1982'den sonra da kültür işleri danışmanlığını sürdüren Pamukciyan 1968-1978 yılları arasında önce *Şoğagat* dergisinin, ardından patrikhâne salnâmesinin editörlüğünü üstlendi. 1976'da İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü'ne, 1983'te Hollanda'nın Leiden şehrindeki Uluslararası Ermeni Araştırmaları Birliği'ne üye seçildi. 23 Eylül 1996'da İstanbul Feriköy'de öldü.

Türk ve Ermeni kaynaklarına olan hâkimiyetiyle bu iki kültür arasında kurduğu ilişki birçok ansiklopedi için yazdığı maddelerde görülen Pamukciyan, Ermenice ve Türkçe'nin yanı sıra Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca ve Romence'ye de vâ-

kıftı. Ayrıca Yunanca, İspanyolca, Portekizce'ye âşinaydı. İlk yazısı 2 Temmuz 1943 tarihinde *Nor Lur* gazetesinde çıkan makalesidir. 1947-1952 yılları arasında haftalık olarak *Carakayt* adlı dergide 1949'dan itibaren çeşitli yazılar yazdı. 1950-1952 ve 1958-1966 yıllarında Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde 300 kadar madde kaleme aldı. Bu maddeler kendisinin Türk okuyucuları tarafından tanınmasını sağladı. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1983-1987), *Ana Britanica* (1988-1990) ve Türk müzikisi ansiklopedilerine de katkıları oldu. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*'ne "Ermeniler", "Depremler" (Osmanlı dönemi) ve "Amiralık" maddeleri yanında bazı Ermeniler'in biyografilerini yazdı. İlk Türkçe makaleleri, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun *Belleten*'inde 1956-1958 yılları arasında yayımlandı. *Hayat Tarih Mecmuası* (1969-1978), *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* (1978-1981), *Halk Kültürü* (1984-1992), Türk Türk Tarih Kurumu *Belleten*'i (1990-1992), *Folklor ve Etnografya Araştırmaları Yıllığı* ile (1984-1985) *Tarih ve Toplum* dergisinde Türkçe yazılarını sürdürdü. Bunların dışında çeşitli gazete ve dergilerde Türkçe yazıları yayımlandı.

Eserleri. Ermenice: 1. *Agıntsi Hin Kertasdanner u Temker* (Eğimli eski aileler ve simalar; Toros Azadyan, *Agın* [Eğim] içinde, İstanbul 1956). 2. *Şoğagat* (yıllık, 1970). Bu tarihten itibaren yıllıkların hemen bütün yazıları Pamukciyan tarafından yazılmıştır: "Madenakidutyun Hanrabedagan Hisnamya Şırcani İstanbulahay Kırki" (Cumhuriyet'in 50 yılında Ermenice kitaplar bibliyografyası, *Şoğagat* 1976-1978 yıllığı içinde); "Hagop Nalyan Badriark" (*Şoğagat*, İstanbul 1981); "Hovhannes Badriark Golod" (*Şoğagat*, İstanbul 1984); Eremya Çelebi Kömürçüyan'ın eseri olup notlandırarak neşrettiği "Badmutyün Hıragizman Gosdantnubolsa (1660 Darvo)"

(1660 yılı İstanbul yangını tarihi, *Şoğagat*, İstanbul 1991). **Türkçe:** "Ermeni Harfli Türkçe Elyazma Eski Bir Cönk" (*Folklor ve Etnografya Araştırmaları Yıllığı*, 1984); Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul* (İstanbul 1988, 2. bs.; notlarla yayıma hazırlanmıştır). Pamukciyan'ın ölümünün ardından makaleleri Osman Köker tarafından derlenip *Ermeni Kaynaklarından Tarihe Katkılar* adıyla neşredilmiştir (I, *İstanbul Yazıları*, İstanbul 2002; II, *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, İstanbul 2002; III, *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*, İstanbul 2003; IV, *Biyografi-leriyle Ermeniler*, İstanbul 2003).

BİBLİYOGRAFYA :

Kevork Pamukciyan, "Kevork Mikayeli Pamukciyan (Otobiyoğrafı)", *İstanbul Yazıları* (haz. Osman Köker), İstanbul 2002, I, s. XIII-XVI; Turgut Kut, "Baron Kevork Tıbir Pamukciyan'dan Anılar", a.e. içinde, I, s. XXIV-XXVII; M. Sabri Koz, "Bir Ermeni 'Derviş': Kevork Pamukciyan", a.e. içinde, I, s. XXVIII-XXXVI; "Kevork Pamukciyan'ın Türkçe Makaleleri", a.e. içinde, I, s. LI-LVII; "Kevork Pamukciyan'ın Ansiklopedilere Yazdığı Maddeler", a.e. içinde, I, s. LVIII-LXVIII; "Kevork Pamukciyan Bibliyografyası 1956-1996 (Tarih ve Toplum'un Dışındaki Makaleleri)", *TT*, XXVI/153 (1996), s. 46-47; Ayda Uyar, "Araştırmaya Adanmış Bir Ömür: Kevork Pamukciyan (1923-1996)", a.e., XXXIX/230 (2003), s. 4-11.

NAGEHAN ÇAKAR BAŞPEHLİVAN

PANARABİZM

Bütün Araplar'ı
tek bir siyasî birlik altında
birleştirme ideolojisi.

Sözlükte "Arap milliyetçiliği" anlamına gelen *el-kavmiyyetü'l-Arabiyye*'den farklı olarak "Araplar'ın birliği" mânasındaki *el-vahdetü'l-Arabiyye* yerine kullanılan bir kavramdır. Arap milliyetçiliğiyle alâkası bakımından fikrî temelleri XIX. yüzyılın sonlarına kadar giden *panarabizm* (Fr. panarabisme) başlangıçta Osmanlı hâkimiyetindeki bazı bölgelerin Araplar'ını, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yarım asırlık dönem içerisinde Fas'tan Uman'a kadar bütün Araplar'ı içine alan bir siyasî birlik kurmak amacıyla geliştirilen fikir ve faaliyetler için kullanılmıştır. XIX. yüzyılda gelişen ve milliyete vurgu yapan diğer "pan hareketleri"ne göre daha geç ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Araplar'ın geleceğini tartışmaya başlayan Arap düşünürlerinin önemli bir kısmı, problemlerinin Osmanlı Devleti çatısı altında kalarak çözülebileceğini savunurken azınlık bir grup Lübnan gibi bazı bölgelerde Araplar'ın bağımsız bir yönetime geçmeleri gerektiğini

savunmaktaydı. Daha çok Arap dili ve kültürü ekseninde sürdürülen bu tartışmalar Arap milliyetçiliği açısından önemli olmakla birlikte panarabizm anlamına gelmemektedir. Uzun zaman Osmanlıcı fikirleriyle tanınmış olan Sâti' el-Husri ve Emîr Şekîb Arslan gibi XX. yüzyıl Arap milliyetçiliğinin önemli isimleri, ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından Arap birliği fikrini geliştirmeye başlamışlardır.

Panarabizm esas itibarıyla I. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş bir ideolojidir. Öncelikle Arap topraklarında manda yönetiminin uygulandığı bölgelerde tartışılmaya başlanmış, ardından diğer bölgelerde yaygınlaşmıştır. Bu sebeple özelliklelerinden biri Avrupa emperyalizmine karşı bir tavır olarak şekillenmiş olmasıdır. Nitekim 1920-1930 yılları arasında bu hareketin önde gelen savunucularından biri de İngilizler'in büyük Arap krallığı vaatlerine inanarak 1916'da Osmanlı Devleti'ne isyan eden Şerif Hüseyin'in oğlu Irak Kralı I. Faysal idi. Faysal babasına vaat edilen coğrafyada bir krallık kuramasa da Irak, Suriye, Filistin, Ürdün ve Hicaz arasında bir konfederasyonun oluşturulmasını savunuyordu. Hâşimî projesi diye bilinen bu girişime Suudi Arabistan başta olmak üzere Mısır ve Lübnan muhalefet etmişse de bölge Araplar'ı arasında belli bir etki yaptığı bilinmektedir.

Kral Faysal'ın 1933'te ölümünün ardından kardeşi Ürdün Kralı Abdullah projenin önderliğini üstlendi. Abdullah'ın liderliğinde öncelikle Suriye ve Ürdün'ün yer alacağı bu birliğe sonradan Irak ve Filistin'in katılması planlanmaktaydı. Aynı dönemde Irak Başbakanı Nûri Said Paşa da söz konusu ülkelerden oluşacak Irak merkezli bir Arap birliği fikrini savunmaktaydı. Her iki projenin de başarısız olmasında, Kral Abdullah ile Nûri Said'in birbirlerine karşı olmalarının yanı sıra Mısır ve Suudi Arabistan gibi güçlü Arap devletlerinin "verimli hilâl" etrafında oluşturulmaya çalışılan bu tür birlik çabalarına muhalif olmalarının payı vardır.

1930'lu yıllarda Araplar arasında birlik fikrinin canlı tutulmasında Filistin meselesi önemli rol oynadı. Özellikle İngilizler'in 1933 yılından sonra yahudileri Filistin'e göç etmeye teşviki dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Arap birliği fikrine sempati ile bakmaya başlaması bu fikrin hayata geçirilebileceği umutlarını arttırdı. Aynı yıllarda başta Mısır, Suriye ve Irak olmak üzere aydınlar arasında panarabizmin önemine vurgu arttı. Ancak İhvân-ı Müslimîn gibi İslâm vurgusunu öne çıkaran gruplarla Ba-

asçılar gibi sosyalist ve laik temelli birlik için çalışanlar arasında farklılaşma giderek belirginleşmekteydi. Arap birliği yolunda yaşanan bu gelişmelere rağmen Suriye, Irak ve Mısır gibi ülkelerde Arap birliği fikrine karşı olan bölgesel milliyetçi tavırların da etkin olduğu görülmektedir.

II. Dünya Savaşı yıllarında İngilizler'in Irak ve Mısır üzerindeki kontrolünü azaltması ve Suriye'de Fransız manda yönetiminin sona ermesi Arap birliği fikrini tekrar canlandırmaya başladı. Mısır, Nil vadi-sinde Mısır-Sudan birlikteliği çağrısı yaparken diğer Arap devletleri arasında dayanışma ve iş birliğinin geliştirilmesini savunuyordu. Bu hareket ilk meyvesini Arap tabiplerinin 1943'te İskenderiye'de toplanmasıyla verdi. Kısa bir süre sonra Irak başbakanı Mısır'ı ziyaret etti; ardından Kahire'de Arap Kulübü'nün gayri resmî açılışı gerçekleştirildi ve resmî hale dönüştürülmesi için çalışmalar yapıldığı ilân edildi.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Arap birliği yolunda Mısır ve Irak arasında iş birliği girişimleri arttı. Sürdürülen müzakereler sonunda Arap Birliği Konferansı'nın toplanacağı ve Arap Birliği Teşkilâtı'nın kurulacağı ilân edildi. Ardından Mısır 28 Ağustos 1944'te Kahire'de bir konferans düzenleneceğini açıklayarak Arap liderlerini bu konferansa davet etti. Öncelikle Filistin meselesinin halledilmesi gerektiğini savunan Suudi Arabistan'ın alt düzeyde katıldığı hazırlık toplantıları sonucunda 1945'te panarabizm fikri açısından önemli bir başarı sayılabilecek olan Arap Birliği Teşkilâtı kuruldu. Filistin'in temsilci bulundurduğu birliğin kurucu ülkeleri Mısır, Suudi Arabistan, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Yemen idi. Birliğin amacı Arap devletleri arasında ekonomi, kültür, sağlık, hukuk alanlarında iş birliği politikaları üretmektir. Birliğin üye sayısı zamanla artarak yirmi ikiye ulaştı.

Cemal Abdünnâsır'ın 1952'de Mısır'da gerçekleştirdiği ihtilâl panarabizm açısından yeni bir etki unsuru ortaya çıkardı. Batı desteğiyle 1948'de kurulan İsrail Devleti'nin Filistin meselesine yeni bir boyut kazandırması ve Mısır ihtilâl yönetiminin Batı karşıtı tavır alması, 1955'te İngiltere'nin öncülüğünde kurulan Bağdat Paketi'nin etkisiz kalmasına yol açtı. Bu dönemde Mısır, Arap birliği konusunu daha canlı tutmakta kararlılık gösterdi. Arap siyasi birliğinin ilk adımı olarak Şubat 1958'de Mısır ve Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşti. Bu oluşuma bir tepki olarak denenmiş olan, Hâşimî ailesinin yö-

nettiği Irak ve Ürdün'ün yine Şubat 1958'de Arap Federasyonu adıyla birleşme çabası uzun ömürlü olmadı ve Temmuz 1958 Irak askerî darbesiyle dağıldı. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Yemen Krallığı arasında Mart 1958'deki konfederasyon denemesi de başarısız oldu. Panarabizm konusunda daha önemli bir hayal kırıklığı ise Mısır-Suriye Birliği'nin Eylül 1961'de Suriye tarafından sona erdirilmesiydi. Bu başarısızlığın ardından yapılan bir başka önemli girişim de 17 Nisan 1963'te Mısır, Irak ve Suriye'nin imzaladığı, fakat yürürlüğe konulamayan federasyon anlaşmasıdır. Nâsır'ın güçlü liderliğinin etkisiyle Mayıs 1964'te Mısır ve Irak arasında, Temmuz 1964'te Mısır ve Yemen arasında anlaşmalar imzalandı da uygulamaya konulamadı. 1967 Arap-İsrail savaşının hezimetle sonuçlanmasının ardından 1970'li yıllarda Mısır, Sudan, Libya ve Suriye arasında benzeri başarısız federasyon çabaları tekrarlanmış-tır.

Birlik fikrini uygulamaya koymak adına yapılan girişimler Arap devletleri arasındaki ihtilâfları da gündemde tuttu. Özellikle Arap-İsrail savaşlarındaki yenilgiler ve birlik konusundaki başarısız girişimler Araplar'ı başka organizasyonlara sevketti. Arap birliğinden ziyade İslâm ülkeleri arasında iş birliğinin geleceğine inanan Fas, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın girişimleriyle 1969 yılında İslâm Konferansı Teşkilâtı'nın kurulması panarabizmi olumsuz yönde etkiledi. Ayrıca 1969 Libya ihtilâlinin ardından panarabizmin gerçekleşmesi için uzun yıllar çaba harcayan Muammer el-Kaddafi'nin Mağrib Birliği (Fas, Cezayir, Libya ve Moritanya) gibi bölgesel veya Afrika birliği gibi kıta birlikteliklerine yönelmesi de panarabizmin başarısızlıkları arasında zikredilebilir. Aynı şekilde Körfez İşbirliği Ülkeleri Konseyi (Suudi Arabistan, Küveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve gözlemci olarak Yemen), Arap İşbirliği Teşkilâtı (Mısır, Ürdün, Irak ve Yemen) gibi oluşumlar da bütüncül Arap birliği fikrini ikinci plana iten kuruluşlardı.

Panarabistler, Arapça konuşan ve kendini Arap kabul eden bütün toplulukların birleştirilmesi hususunda hemfikirlerdir. Fakat arzu edilen bu birliğin nasıl gerçekleştirileceği ve araçları hususunda farklı tavırlar sergilemektedirler. Bazıları ihtilâl yöntemini desteklerken bazıları karşılıklı anlaşma ve tedricî birliktelikten yana tavır almaktadır. Bu çerçevede kısmî birliktelikler nihai birliğe doğru birer adım olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde federasyon veya konfederasyon taraftarları

ile tek bir siyasî çatı altında toplanmayı savunanlar farklı gruplar oluşturmaktadır. Esasen günümüz Araplar'ını birlik fikrine yönelten İsrail karşıtlığı ana unsuruna rağmen Arap devletleri arasında Filistin meselesi hususunda tam bir fikir birliği olduğunu söylemek zordur. İsrail karşıtı tavrın derecesi de Araplar arasında birlik fikrini zayıflatan unsurlardandır. 1990'lı yıllarda Basra körfezindeki gelişmeler ve Amerika'nın Körfez Savaşı karşısında ortak bir tavır belirleyemeyen Arap ülkeleri, 2003'ten beri sürmekte olan Irak'ın işgali karşısında da fikir ayrılıklarını sürdürmektedir. Araplar arasında son olaylara gösterilen farklı tepkiler panarabizm fikrinin gücü ve zaafı bakımından önemli göstergelerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâtî' el-Husrî, *Muḥâḍarât fî neşveti'l-fikreti'l-kavmiyye*, Kahire 1951, tür.yer.; W. L. Cleveland, *The Making of an Arab Nationalist: Ottomanism and Arabism in the Life and Thought of Sâtî' el-Husrî*, Princeton 1971, tür.yer.; *Arab Nationalism an Antology* (ed. Sylvia G. Haim), London 1976, tür.yer.; D. Pipes, *Greater Syria: The History of an Ambition*, New York 1990; E. Kedourie, *Politics in the Middle East*, New York 1992, s. 268 vd.; Bessam Tibi, *Arap Milliyetçiliği* (trc. Taşkın Temiz), İstanbul 1998; C. E. Dawn, *Osmanlıcılıktan Arapçılığa* (trc. Bahattin Aydın – Taşkın Temiz), İstanbul 1998, tür.yer.; Adid Davışa, *Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa* (trc. Lütfi Yalçın), İstanbul 2004; Zeynep Güler, *Süveyş'in Batsında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık*, İstanbul 2004; Y. M. Choueiri, "Nationalism in the Middle East: The Case of Pan-Arabism", *A Companion to the History of the Middle East* (ed. Y. M. Choueiri), Oxford 2005, s. 291-312; *Cumhuriyet*, İstanbul 8 Temmuz 1933; 12 Eylül 1935; 16 Ekim 1935; 13 Kasım 1935; 25 Kasım 1935; 20 Nisan 1936; 13 Eylül 1936; 15 Eylül 1936; 13 Ocak 1943; 17 Ocak 1943; 18 Ocak 1943; 20 Ocak 1943; 2 Nisan 1943; 21 Temmuz 1943; 11 Ağustos 1943; 28 Ağustos 1943; 29 Ekim 1943; 7 Ocak 1944; M. Kramer, "Arab Nationalism: Mistaken Identity", *Daedalus*, CXXII/3, Massachusetts 1993, s. 171-206; Mahmoud Haddad, "The Rise of Arab Nationalism Reconsidered", *IJMES*, XXVI (1994), s. 201-202; D. Walker, "The Rise of Pan-Arab Nationalism in Egypt (1930-1940)", *HI*, XIX/4 (1996), s. 67-90; Zekeriya Kurşun, "Şekib Arslan'ın Bazı Mektupları ve İttihadçılar İle İlişkileri", *TED*, sy. 15 (1997), s. 597-618; M. Eppel, "The Elite, the Effendiyya and the Growth of Nationalism and Pan-Arabism in Hashemite Iraq 1921-1958", *IJMES*, XXX (1998), s. 227-250; J. M. Landau, "Pan-Arabism", *EI*² (İng.), VIII, 245-248; Bahgat Korany, "Arab Nationalism", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), New York 1995, I, 113-116.

ZEKERİYA KURŞUN

PANAYİR

(bk. PAZAR).

PANİSLÂMİZM

(bk. İSLÂMÇILIK; İTTİHÂD-ı İSLÂM).

PANSLAVİZM

Bütün Slavlar'ın bir araya getirilmesi ve özellikle Rusya'nın önderliğinde birleştirilmelerini öngören siyasal akım
(bk. RUSYA).

PANTHAY

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Çin'in Yunnan bölgesinde yaşayan müslümanlara verilen isim.

Çin'de pek bilinmeyen panthay terimi Avrupalılar tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında Burma (Myanmar), Tayland ve Vietnam ile sınır komşusu olan Çin'in güneybatısındaki Yunnan bölgesinde yaşayan Çinli (Huyi, Hui) müslümanlar için kullanılmıştır. Etimolojik yapısı hakkında çeşitli görüşler bulunan ismin Çince **bendi** (yerli) veya **panzei** (âsi) yahut Birmanca **Pan-see** (Kuzey Arakan bölgesindeki Hint asıllı müslüman Burmalılar) kelimelerinden gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Muhtemelen kelimeyi Hindistan'daki İngiliz sömürgecileri, 1855-1873 yılları arasında Mançu idarecilerine karşı ayaklanan Yunnanlı müslümanları adlandırmak üzere Panthay şekline çevirmişlerdir. Günümüzde bu terim, Burma'da yaşayan Yunnanlı müslümanlar için küçük düşürücü bir anlam ifade etmektedir.

İslâmiyet'in Yunnan'a girişiyle ilgili bilgiler doğruluk ve güvenilirlik bakımından farklılık arzeder. T'ang (618-906) ve Song (960-1279) dönemlerine ait kaynaklar, Yunnan'a gelen Orta Asyalı göçmenlerin faaliyetleri ve onların dinî hayatları hakkında herhangi bir açıklama yapmaz. Ancak T'ang dönemine ait bazı arkeolojik belgeler, onların bölgede hüküm süren Budist Dali (Ta-li) Krallığı'ndaki yerli Yunnanlılar tarafından esir edildiğini göstermektedir. Nitekim Tibet 801'de Dali'yi işgal ettiği zaman aldığı esirlerin çoğunluğunu Semerkant'tan gelen askerler oluşturmuştu. Dali tarihi hakkında kaleme alınmış bir Song dönemi eseri de bölgeye yerleşen ilk müslüman göçmenlerin İranlı tüccarlar ve vergi toplamaya gelen Güneydoğu Asyalılar olduğunu kaydetmektedir. Çince müslüman menkıbelerine göre ise bölgeye yerleşen ilk müslümanlar T'ang hânedanı dö-

neminin ortalarında ticarete başlayan Arap tüccarlarıdır. 1279'da bütün Çin'in Moğollar tarafından işgal edilmesinden önce Yunnan'da İslâmiyet'in nasıl tutunup yayıldığı hakkında güvenilir bir kayıt bulunmamasına rağmen bu tarihten sonra hükümetin bölgeye geniş çaplı müslüman göçü düzenlediği bilinmektedir. Moğol Yüan hânedanı dönemi (1279-1368) boyunca Tongut, Tatar, Uygur, Acem gibi çeşitli ırklara mensup müslümanlar buraya geldiler ve kendilerine dağıtılan topraklara yerleştiler. Yine aynı dönemde Orta Asyalı müslüman askerler, Burmalılar'ı veya mahallî âsileri bastırmayı hedefleyen siyasî ve askerî stratejiler gereği sürekli biçimde buraya gönderildiler. Daha sonra bunlar, yerli veya Çinli kadınlarla evlenmeye ve gayri müslim yetimleri evlâtlık alarak yetiştirip kendi kızlarıyla evlendirmeye başladılar. Bu devirde sarayda ve mahallî idare merkezlerinde birçok müslüman üst düzey yönetici olarak görev yaptı; hatta aralarından valiliğe ve kumandanlığa getirilenler oldu. Bunlardan en önemlisi, Kubilay Han (1260-1294) tarafından Yunnan valiliğine tayin edilerek müslümanları Çinileştirmekle görevlendirilen ve daha sonra Hsien Yan prensi unvanıyla onurlandırılan Buharalı General Seyyid Ecel Şemseddin Ömer'dir (Sai Tion-Ch'ih, ö. 1279). Yüan döneminin sonuna doğru müslümanlar Orta Asya geleneklerini terkederek Çin kültürünü benimsediler ve bu kültürün etkisi altında kalmış bir dinî hayat sürdürmeye başladılar.

Bölgeye müslüman göçü Ming hânedanı döneminde de (1368-1644) devam etti. Bu yabancı insanlar, hükümetin Konfüçyüsçülüğü yaymaya çalışmasına rağmen dinî, ekonomik ve sosyal hak ve hürriyetlerini korumayı başardılar; sayıları giderek arttı. Bu dönemde askerî faaliyetlerin azalmasıyla birlikte müslüman askerler özellikle madencilik, ticaret ve porselen yapımı gibi mesleklerle uğraşmaya başladılar. Mançu-Qing döneminin (1644-1911) başlarında işlenmiş deri ve halı imalatı da gelişti ve ekonomi giderek büyüdü. Müslümanlar bir süre barış ve refah içinde yaşadıkdan sonra bir isyanı bastırmak için yardıma çağrıldıkları Pekin'den çıkmayarak iktidara ortak olan ve bütün ülkeyi kendi katı kurallarına göre yönetmeye çalışan Mançular'ın daha baskıcı bir Konfüçyüsçülük faaliyetine mâruz kaldılar. Hükümetin yürüttüğü müslümanlara yönelik baskı ve zulümler, ülkenin dağlık bölgesi ve devlet otoritesinin en zayıf hissedildiği eyaleti olan Yunnan'da ve Çin'in kuzeybatısında bulunan diğer müslüman yerleşim